

СУЧАСНІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНОЛОГІЇ

УДК 343.9

Олександр Маркович БАНДУРКА,
доктор юридичних наук, професор, академік
Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України, президент
Кримінологічної асоціації України
*(Харківський національний університет
внутрішніх справ, м. Харків, Україна)*

Олексій Миколайович ЛИТВИНОВ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений працівник освіти України,
відповідальний секретар Кримінологічної асоціації
України *(Харківський національний
університет внутрішніх справ, м. Харків, Україна)*

НАУКА КРИМІНОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ЕПОХИ ПОСТМОДЕРНА

Постмодерн, звернувши увагу на нові тенденції в культурі, поставив у центр своєї філософії нелінійність мислення, презентував його як сукупність комунікативних актів, як дискурс і виділив поряд із поверхневими структурами глибинні способи думки.

Ключові слова: кримінологія, філософія науки, постмодерн, раціональність, дискурс, сценарне мислення.

Постановка проблеми. Будь-яка наукова теорія завжди претендує на всеосяжність та обов'язковість, на універсальність і глобальність, на облігативність та імперативність. Претензії на те, що мислитель говорить від імені Істини, що в ньому говорить сама Істина, притаманні не лише давньогрецьким філософам, християнству та ісламу, які звели універсалізм у принцип етики, але й творцям науки, яка поширила принцип класичної раціональності на весь світ – від Всесвіту до суспільства.

Парадокси глобалізації кореняться у формуванні універсалістського способу думки, що тяжіє до побудови одновимірних моделей багатовимірного світу, до опису гомогенного світу з гомогенним простором і з однорідним фізичним часом. Класична наука зневажала плюралізм думок і поглядів, вона шукала ту єдину теорію, яка пояснить усе й назавжди [1].

Постмодернове трактування місця, ролі та значення науки кримінології ми здійснюватимемо в контексті тих змін, які відбулися в сучасній науці, її методології та філософії. Одна з таких досить радикальних змін – інше трактування мислення, яке розуміється відтепер як нелінійний процес, що містить у собі не лише розриви, але і несподівані «прориви» до розуміння. На противагу класичному розумінню мислення як лінійного ланцюжка міркувань (найбільш очевидно представленому в дедуктивно-аксіоматичному методі викладу, перш за все в геометрії Евкліда, яка є панівною в сучасній середній школі) мислення починає трактуватися як нелінійна організація актів міркування, яка втілюється в дискурсі – новій одиниці аналізу актів полягання й досягнення різних сенсів.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай виділяють три форми раціональності, яким відповідають три періоди в розвитку наукового знання або три парадигми наукової раціональності, що послідовно змінюють одна одну. Їм відповідають три рефлексивні образи науки. Виникнення й розгортання нового знання щодо дійсності аж ніяк не пов'язано з елімінацією попередніх форм освоєння дійсності разом із виникненням нової форми.

У складі наукового знання того чи іншого періоду завжди існували й існують розриви раціональності й «епістемологічні розриви». Вони виражаються в тому, що між різними теоріями, які претендують на універсальний статус, немає жодної відповідності. Зрозуміло, що в процесі розвитку наукового знання галузі та методи дослідження, які ще вчора виглядали як екзотичні або принаймні як нетрадиційні, стають пріоритетними, зміщуючись із периферії до центра науки, і навпаки, ті, що вчора були пріоритетними, потрапляють на її узбіччя.

Попри всі свої когнітивні й епістемологічні розриви класична наука була одним із факторів глобалізації механічного способу пояснення, лінійного способу думки та формування механістичного світогляду. Вона екстраполювала на весь світ – і природний, і соціальний – принципи механіки [2, с. 66]. Так виникли не лише фізика, хімія й біологія, але і кримінологія, розчленована на соціальну статистику й динаміку.

Наукові комунікації мислилися як комунікація всередині «невидимого цеху», яка не замикається у національних кордонах, є міжнародною за своєю суттю й існує в особистому листуванні та міжособистісних контактах. Учені різних країн брали участь у географічних експедиціях, у колонізаторських військових походах в інші країни як експерти, працювали у різних міжнародних проектах (наприклад, у міжнародному проекті по вимірюванню геофізичного магнітного поля Землі брали участь представники 28 країн), брали участь у підготовці іноземних студентів, керівництві практикою аспірантів і стажуванні молодих учених (наприклад, Л. Ландау стажувався у Н. Бора). Трансфер учених для створення нових ідей мав значні розміри. Для класичної науки був характерним також інтенсивний обмін науковими публікаціями.

Особливостями класичної науки в цілому та кримінології зокрема на цьому етапі є такі:

- розуміння предмета дослідження як вивчення речей і процесів самих по собі;
- реальність підпорядковується універсальним законам, які характеризують закономірності природних речей, їх відносин і природних процесів;
- мета науки – формулювання цих законів, мета кримінології – відкрити соціальні закони, що керують протиправною поведінкою людини;
- лінійна екстраполяція цих законів на інші галузі;
- дистанція між теоретичним та емпіричним рівнями знання й мови;
- емпіричні дослідження повинні бути вільними від ціннісних суджень і мають ґрунтуватися на дослідному спостереженні й експерименті, які передбачають кількісне вимірювання, здійснюване за допомогою приладів та інструментів;
- дуалізм мислення й матерії – *res cogitans* і *res extensa*;
- акцент робиться на пошуку інваріантної, стійкої, ідентичної субстанції, що виражається в мінливих атрибутах і властивостях;
- час трактується як оборотне, оскільки часовий параметр не є суттєвим для розуміння природних речей і процесів;
- повторюваність, стабільність і рівновага трактуються як фундаментальні характеристики природних і соціальних процесів;
- процеси розуміються як лінійні й підкорені механізму рівноваги, причому розбалансована система прагне повернутися до стану рівноваги;
- ідея балансу сил є центральною;
- якщо відомі закони й початкові умови, то можна визначити те, якими вже були або ще будуть просторово-часові та кількісні характеристики будь-якого процесу, в тому числі і соціального.

Класична кримінологія передбачає, з одного боку, орієнтацію на досягнення природних речей і процесів самих по собі, а з іншого – елімінацію з пізнавальних актів того, що має якийсь стосунок до суб'єкта пізнання (його заангажованості, інтенцій, волі, емоцій тощо). Прагнення

нейтралізувати акти пізнання, «очистити» їх від усіх некогнітивних факторів (соціальних, соціально-психологічних, антропологічних) набувало різних форм (від виявлення Ф. Беконом різних «ідолів» до визначення І. Кантом структур теоретичного знання як «чистого розуму»).

Класичний образ науки перетворив методи кримінологічного аналізу на дослідницьку програму й потім на методологію науки, з позицій якої вже оцінюється будь-яке досягнення наукового знання, а специфічна методологія стає критерієм науковості. Мислення за схемою «іншого не дано» догматизує будь-які наукові засоби й методи, перетворюючи їх на живу істоту наукового знання як такого. Класичний образ науки зумовив установку класичної кримінології на розуміння інваріантних, стійких та універсальних законів природи й суспільства як домінують будь-якої власної теорії. При цьому постулювалось, що пізнання універсальних законів і знання початкових умов того чи іншого природного процесу дозволяють здійснити як передбачення параметрів процесів, що ще не настали, так і ретроспективний опис тих процесів, що вже минули.

Некласичну науку представлено перш за все у квантово-механічному способі опису реальності. Її особливостями є такі:

- принципова відмова від будь-яких пошуків визначення того, чим є об'єкт поза спостереження за допомогою експериментальних установок;
- експериментальне спостереження дозволяє виявляти хвильові властивості об'єктів;
- процедура спостереження та свідомість спостерігача разом із вимірювальною процедурою створюють «фізичну реальність» об'єктів;
- фундаментальне значення взаємодії між інструментом, об'єктом, спостерігачем та інтерпретатором, залученим у взаємодію, які проводять дешифрування «слідів» об'єктів і конструюють їх інтерпретацію розуміння;
- визнання важливості процедури розуміння та мови інтерпретації в усіх пізнавальних актах, що передбачає як відмову від двозначної логіки на користь трьохзначної логіки для вирішення парадоксів і створення особливої «системи», так і «конфлікт інтерпретацій», пов'язаний з відмовою від протиставлення процедур пояснення та розуміння й існуванням множинності інтерпретацій;
- введення «стріли часу» у розуміння суспільних і природних процесів, акцент на їх незворотності, у тому числі й актів вимірювання як актів взаємодії макро- та мікросистем.

Некласичний образ науки презентовано в різних філософських концепціях наукового знання, в яких підкреслюється залежність пізнавальних актів від практично-життєвих контекстів – спостереження, інтерпретації, експериментальних установок тощо. Підкреслюється фундаментальна роль спостерігача, включеного разом зі своїми засобами та приладами, мовою та процедурами розуміння у пізнавальну взаємодію, евристична роль математики й різних видів моделювання не лише для здійснення експериментів, а і для тлумачення їх результатів.

Варто зауважити, що соціальні та гуманітарні науки вже давно мали справу з тими методологічними питаннями, з якими зіткнулася в першій половині XX століття квантова механіка: в них велике місце займали методи включеного спостереження, вони звернули увагу на значення «конфлікту інтерпретацій» під час визначення змісту наукових дисциплін і їх статусу, вони вже давно відзначили значимість мови як для спостереження, так і для інтерпретації даних соціальних і гуманітарних наук, підкресливши «додатковість» мови опису. Ідея додатковості, що протистояла альтернативності способів опису й аналізу, знайшла свою реалізацію в критиці антитетичного мислення, який з опозиції «істинність» і «хибність» оцінював співвідношення наукових теорій. Так, Е. Дюркгейм писав, маючи на увазі генезис органічної солідарності з поділу праці: «Лише відмінності певного роду відчують взаємне притягання, а саме відмінності, які доповнюють одна одну, а не суперечать одна одній і не виключають одна одну» [3]. у соціальних науках утвердилася методологія, яка виходить із опозицій під час вивчення інваріантної структури людської свідомості на різних етапах її історії, з фундаментальності ідеї про дуальні форми (Клод Леві-Стросс [4, с. 32]). Навіть у структуралізмі утвердився антитетичний спосіб мислення. Натомість у постструктуралізмі принцип додатковості (complimentary) заміщається у Ж. Дерріда ідеєю «поповнення» («supplement») [5], що поєднує в собі два сенси – «заміну» («substitute», тобто витіснення одного елемента іншим) і «додавання» («addition») – до повного зв'язку всіх елементів. Таке трактування роботи мислення знову-таки зводиться до утвердження стратегії «тоталізації», представленій в «ланцюжку заповнення» зміною «переживань цілісності» бажаною цілісністю, але не в досягненні певної цілісності. Тому постструктуралістська методологія «деконструкції» Жилья Дельоза [6] не має нічого спільного з методологією додатковості, а отже навряд чи є справедливими оцінки цих форм методології як різновидів антиепістемології [7].

Спосіб думки, розвинений у цей період, уперше гостро поставив питання про зміну категоріального й методологічного апарату науки кримінології в контексті постановки проблеми універсальності термінології. Точні науки дали потужний імпульс для пошуку нових закономірностей наукового кримінологічного знання та складання нового – неklasичного – образу цієї науки.

У наші дні домінуючими дедалі більше стають новий тип раціональності, нове ставлення знання – постнекласичної науки й постнекласичний образ науки. Але це аж ніяк не означає, що класична наука вичерпала свій евристичний потенціал і свою силу. у межах своїх прерогатив і в межах своєї методології така наука є цілком ефективною – важливо лише усвідомлювати її межі й можливі (в тому числі і негативні) наслідки перевищення повноважень класичної раціональності та впливу забобонів лінійного мислення [8, с. 63–66].

Особливостями постнекласичної кримінології є такі:

- наука ґрунтується на принципах нової раціональності – принципах нерівноважності, нестійкості й генезису;

- нестабільність, еволюція та флуктуація – фундаментальні характеристики природних і соціальних процесів;

- перетворення незворотності часу на домінанту наукових досліджень, що передбачає її розуміння як джерела порядку, системної складності й самоорганізації, нелінійності динаміки складників саморозвитку;

- перехід до дослідження відкритих, нерівноважних, складних систем, що володіють здатністю самоорганізації й еволюції;

- фіксація в синергетиці різних сценаріїв еволюції в межах квазіперіодичних режимів функціонування об'єктів у випадковому середовищі, де виникають феномени безладу та стрибкоподібного мимовільного переходу до впорядкованого руху, що супроводжується кооперативним ефектом;

- виникнення в складних системах когерентного руху, що призводить до руху від хаосу до порядку й до утворення структур;

- наявність біфуркацій, тобто точок перебудови системи, де якийсь параметр системи перевищує критичне значення, де фіксується множинність можливих шляхів еволюції та здійснюється вибір траєкторій еволюції системи, який не обмежується тільки флуктуаційними змінами, що обумовлює відмову від визначеності майбутніх станів природних і соціальних процесів.

Формування синергетики й теорії дисипативних (когерентних) структур дозволило у кримінологічних теоріях побудувати моделі самоорганізації, в яких не лише враховувалися порушення принципу суперпозиції, але і виявлялися ефекти, не пов'язані із зовнішнім впливом та обумовлені спрямованою флуктуацією одного з факторів. Саме завдяки синергетиці в центр науки кримінології було поставлено дослідження незворотних процесів, що характеризують і особу, і суспільство, і культуру, і політику [9, с. 596].

Образ світу у кримінології, який робив акцент на інваріантних, стійких структурах і бачив у процесах щось похідне та вторинне, змінився іншим способом мислення – образом світу, який виходить із моделей нестійкості та зміни [10, с. 157–158].

Стратегія «тоталізації», яка лежить у підґрунті наукового пошуку класичної кримінології й науки в цілому, кардинальним чином змінилася. Наукове знання постає як безперервний потік інновацій. Тому ядром сучасної філософії науки є аналіз процесу наукового дослідження. Замість орієнтації класичного способу думки на побудову єдиної, узагальненої системної теорії постнекласична наука в епоху постмодерна висуває на перший план проблемно орієнтовані дослідження. Їх спрямовано на вирішення або соціально значущих цілей, або завдань, важливих із позицій внутрішньої логіки науки. Але в будь-якому разі наукові дослідження сконцентровано навколо тієї чи іншої проблеми, вони зумовлюють

координацію дій учених різних спеціальностей відповідно до поділу загальної проблеми на підпроблеми різного рангу, акцентування на процедурах і методах їх вирішення, на евристичному статусі знання, що відкриває нові горизонти невирішених питань, що вимагають свого вирішення.

Процедура пояснення тієї чи іншої події або процесу у цій новій кримінології пов'язується з декількома формами символічних концептуалізацій – навіть фізичне пояснення передбачає механічну й енергетичну, статичну та динамічну концептуалізації. Будь-який акт пояснення та розуміння пов'язано з множинністю концептуалізацій. Наукове знання постає як багаторівнева мережа взаємопов'язаних символічних концептуалізацій, а її вузли – як смислові концепти, що існують в актах наукової комунікації, серед іншого і в актах мовної комунікації.

Ці нові інноваційні моделі та стратегії знаходять своє вираження у зміні пріоритетів науки кримінології. На перший план висуваються нові установки – такі як зростання наукового знання, побудова кримінологічних концепцій і моделей як сукупності інновацій, організованих у наукові дослідницькі програми. Якщо покласти у підґрунтя філософії науки кримінології проблему зростання масиву її знань і побудову дослідних моделей, то теоретичне знання постане як момент дискурсивної практики, а базисні допущення й моделі – як певні диспозиції та складові актів мислення: спостереження, вимірювання, пошуку правил відповідності між емпіричним і теоретичним мовами, моделювання, концептуалізації, побудови теоретичних, ідеальних об'єктів тощо. у такому випадку пізнання виявиться взаємодією різних чинників – членів наукового співтовариства, об'єкт дослідження – артефактом, а їх взаємодія – дискурсом, тобто надфразовою цілісністю, представленою насамперед у мові, в обміні інформацією, в спільних зусиллях у пошуку нової інформації.

Крім того, сучасна кримінологія виходить із мультипарадигмальності теорій, множинності способів пояснення досліджуваних процесів і явищ, мультиваріативного науково-раціонального дискурсу. Кримінологія постмодерна обстоює ідею принципової множинності описів і пояснень, наполягаючи лише на чіткості та методологічній прозорості вихідних принципів і посилок, на послідовності й аргументованості наукового дискурсу, що здійснюється в діалозі та критиці інших принципів і способів мислення. Кримінологічне знання трактується як побудова ймовірнісних гіпотез, що впливають із безлічі статистичних рішень динамічних рівнянь і проходять точки біфуркації – вибору траєкторій подальшої еволюції об'єкта пізнання. Це означає, що постулюються ймовірнісне трактування кримінологічного знання та пробабілізм як фундаментальний підхід, за допомогою якого даються оцінка й інтерпретація знання та ймовірнісних методів його нарощування.

Змінилися і критерії науковості кримінологічних знань: ідея істини як регулятиву наукових пошуків заміщається ідеєю правдоподібності гіпотез і теоретичних конструкцій. На перший план висуваються нові критерії оцінювання когнітивних побудов – за внутрішньою структурою, узгодженістю, переконливістю, продуктивністю евристичності гіпотез, за ступенем імовірності запропонованих та аргументованих гіпотез.

Філософія науки кримінології, стаючи динамічною теорією наукової раціональності, виходить з іншого розуміння статусу кримінологічного знання: знання спочатку є схильним до помилок, у ньому міститься чимала дешиця помилки, оскільки воно є лише наближенням до істини. і емпіричне, і теоретичне кримінологічне знання володіють певним ступенем правдоподібності: оцінка його надійності завжди дискусійною, відносною, в ній зберігається можливість помилки. Фаллібілістське трактування знання, вперше представлене у логіко-філософській концепції науки К. Поппера [11], до цих пір не осмислено в усіх її логіко-методологічних наслідках: висунення нових критеріїв апробації знання; не верифікація гіпотез, а їх спростування, здійснюване через нескінченну критику наукових досягнень, надмірну пропозицію критичних інтерпретацій та ін.

У кримінології постмодерна (як, до речі, і в науці в цілому) дедалі більшої ваги набуває сценарне мислення [12, с. 12–13], що передбачає фіксацію різноманітних шляхів еволюції й нелінійної динаміки складних систем при певному значенні індикаторів і їх поєднань, проходження точки біфуркації й необхідності вибору оптимального та найбільш прийняттого для тих чи інших цілей шляху еволюції. Прогноз майбутнього стану системи виявляється ймовірнісним. Крім того, сценарне мислення містить у собі низку модальних та екзистенціальних моментів: вираховування можливих наслідків відповідно до модальної логіки («якщо ... то»), вибір, рішення про цей вибір, відповідальність за прийнятий вибір, роль випадковості й непередбачуваних подій в еволюції відкритих систем, ефект впливу прогнозу на здійснення тих чи інших можливостей системи та ін. Побудова дослідницьких сценаріїв, фіксуючи можливі короткострокові й довгострокові зміни, передбачає широке використання статистичних методів оцінювання та рандомізації даних, безперервний аналіз ситуації й динамічність оцінювання, яка дозволяє ухвалювати і змінювати рішення, забезпечувати їх максимальну вибірковість.

Зараз виникають нові форми перетину сфер кримінологічних досліджень, нові зони обміну між різними сегментами кримінологічного знання, нові форми єдиної стратегії розвитку кримінології як науки в умовах постмодерну, що швидко змінюються, де фундаментальне знання виростає з прикладного, а прикладне знання дає потужний імпульс і технічним розробкам, і новим способам теоретичної думки. Колишні варіанти кримінологічного аналізу, коли розчленовувалися та принципово розмежовувалися емпіричний і теоретичний рівні (знання, понятійно-

категоріальний апарат та ін.) виявилися нерелевантними умовам функціонування й розвитку науково-технічного комплексу. Це вже починають усвідомлювати і наші сучасники: конструюються нові моделі розвитку знань, пропонуються нові інноваційні стратегії, орієнтовані на взаємне збагачення різних галузей, міждисциплінарність досліджень, залученість у них і технічних, і експериментальних, і технологічних розробок [13].

М. К. Петров звернув увагу на значення неформального спілкування вчених, що використовують різні тезауруси. Він назвав цей тип спілкування «коридорною ситуацією». П. Галісон, аналізуючи форми організації простору в лабораторії Фермі, зазначав, що поряд із зустрічами експериментаторів і теоретиків на семінарах у лабораторії, «зустрічі розумів» відбувалися в кафетерії, кімнаті відпочинку та в аеропортах. Це означає, що вже існуючі в науці «зони обміну» не інституціалізовано, в них велика роль належить неформальним, міжособистим контактам [14, с. 211–243].

Важливою є і та мова, на якій відбувається ця неформальна комунікація – виробляється особливий тезаурус спілкування між учасниками наукового проекту, кожен з яких використовує спеціалізований жаргон своєї дисципліни. Цей жаргон спілкування М. К. Петров пов'язує з тезаурусом, отриманим завдяки загальноосвітній школі, а П. Галісон – зі спрощеним жаргоном [15, с. 713–723]. Наука сама є динамічним комунікативним полем, в якому досягається консенсус між високоспеціалізованими тезаурусами. у нашому контексті провідним регулятивом стає кримінологічна безпека [16, с. 9], а мотивом нової наднаціональної солідарності – спільність страху [17, с. 60]. Сліпота щодо криміногенних ризиків є властивою не лише соціальним адміністраторам, а й ученим. Але навряд чи хто буде заперечувати те, що допомогти людству перед обличчям глобальної кримінальної загрози може тільки наука кримінологія. Відмова від неї – відмова від принципів раціональності загрожує сліпотю перед старими й новими кримінальними загрозами.

Інакше кажучи, кримінологія відповідає за діагностику низки нових загроз і разом із тим дозволяє знайти засоби і для їх фіксації, і для позбавлення від них.

Сучасна філософія науки охоплює процедуру вибору як одну з фундаментальних проблем, що виникає під час віддавання переваг тим чи іншим критеріям наукового дослідження, вибору тих чи інших емпіричних даних і теоретичних припущень. Включення процедури вибору теорії передбачає вивчення ціннісних підстав наукового знання. Орієнтація на елімінацію з наукового дослідження всіх форм ціннісних суджень, характерна для класичного способу мислення, в наш час змінилася визнанням тієї евристичної ролі, яку відіграють ціннісні переваги й орієнтації в науковому дослідженні, у виборі стратегії наукової діяльності, в інтерпретації експериментальних та емпіричних даних.

Сучасне наукове мислення опинилося в ситуації вибору між двома методологічними орієнтаціями: або на пошук єдиної узагальненої теорії, що постає як мега-теорія, мега-парадигма, глобальна теорія [18, с. 62–65], або на розширення множинності теоретичних побудов, що виражають різні когнітивні підходи та позиції. Це означає позитивне ставлення до множинності пояснення досліджуваних процесів та інтерпретації отриманих даних, до різноманіття моделей і теоретичних концепцій, що реконструюють зміни об'єкта дослідження [19].

Разом із тим зіставляти ці множинні концепції та моделі можна за допомогою набору деяких складових, які задають певну систему відліку. Для кримінології, так само як і для інших соціальних наук, є характерними і різноманіття когнітивно-теоретичних побудов, і плюралізм теоретичного дискурсу, і множинність пояснювальних схем і моделей, і велика кількість теоретичних і прикладних інтерпретацій. Їх можна порівняти за низкою методологічних критеріїв: за внутрішньою узгодженістю, переконливістю й аргументованістю гіпотез, рефлексивністю гіпотез і теоретичних побудов і толерантністю до альтернативного пояснення.

У кримінологічному знанні розглядуваного типу відбувається постійний рефлексивний перегляд символічних концептуалізацій, наявності дискурсивних практик, їх безперервне коригування й трансформація комунікативних технологій, розширення форм комунікацій і підвищення їх інтенсивності. Перш за все посилюється технологічна складова будь-яких форм кримінологічних знань. у складі та змісті вказаного знання збільшується питома вага галузевих складових, що радикально трансформує сам образ кримінології, перетворюючи її на складну сукупність дискурсивних практик різного рангу й роду [20, с. 113–135].

Ця стратегія знаходить своє вираження у висуненні на перший план методологічної перспективи у розроблюваних кримінологічних теоріях і концепціях. При цьому сама методологія кримінології мислиться як трактування цієї науки, перекладене в операційний і праксеологічний план: кримінологічне знання інтерпретується під дієвим кутом зору, під кутом зору їх конструктивної ролі в складі сучасного та майбутнього пізнання.

У кримінології посилюється значимість технологічної перспективи. Це призвело не лише до виділення специфічного інструментарію кримінологічних досліджень, що мають справу з математичним, кібернетичним аналізом, теорією систем тощо [21, с. 84–89], але і до проникнення нових регулятивів у саму кримінологію – регулятивів ефективності, корисності, розрахунку як позитивних, так і негативних можливих наслідків (ефективність).

Висновки. Збільшення ваги перелічених вище елементів у складі кримінологічного знання, по суті справи, означає збільшення ваги проектної складової в усіх формах кримінологічної діяльності – від науково-

дослідницької до управлінської. у чому причини цієї трансформації? Перш за все, в ускладненні мислення в усіх сферах діяльності. Мислення доводиться планувати та програмувати, а це одна з найважливіших функцій науки, зокрема і кримінології. Ускладнення мислення пов'язується як із розширенням спектра застосовуваних засобів і методів, так і з необхідністю вибору тієї чи іншої пізнавальної та розумової стратегії. Але і всередині окремих підходів (детерміністського, системного, функціонального, феноменологічного тощо) існують різні напрямки, які виражають різні стратегії розумової роботи. Крім того, і в самій філософії існує багато різних шкіл і напрямків. Розпочинаючи вирішення певної кримінологічної проблеми, дослідник повинен орієнтуватися в цьому морі існуючих на цей час підходів і напрямків. і тут без кримінологічної методології не обійтися.

Дослідники дедалі частіше змушені займати рефлексивну позицію, звертатися до аналізу підстав та особливостей свого мислення й діяльності. Інтелектуальна культура ХХ століття є немислимо без збільшення обсягу та кардинальної зміни рефлексивних актів мислення. Вивчення й забезпечення рефлексивних процесів – перспективне поле аналізу методології науки кримінології.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Хокинг С. Теория всего. СПб. : Амфора, 2014. 165 с.
2. Вагнер Г. Социология: к вопросу о единстве дисциплины. *Социологический журнал*. 1996. № 3/4. С. 60–83.
3. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда // Постнаука. URL: <https://vrn-politstudies.nethouse.ru/static/doc/0000/0000/0134/134389.28ords6d1k.pdf> (дата звернення: 03.05.2019).
4. Леви-Строс К. Л. Структурная антропология / пер. с фр. В. Иванова. М. : ЭКСМО-Пресс, 2001. 512 с.
5. Деррида Жак. Голос и феномен // Библиотека Электронной литературы. URL: <https://litresp.ru/chitat/ru/%D0%94/derrida-zhak/golos-i-fenomen> (дата звернення: 14.05.2019).
6. Жиль Делёз, Феликс Гваттари. Анти-Эдип: капитализм и шизофрения / пер. с франц. Д. Кралечкина. Екатеринбург : У-Фактория, 2007. 672 с.
7. Plotnitsky A. Complementarity: Anti–Epistemology after Bohr and Derrida. London, 1994. 313 p.
8. Мелик-Гайказян И. В., Мелик-Гайказян М. В., Тарасенко В. Ф. Методология моделирования нелинейной динамики сложных систем. М. : Физматлит, 2001. 272 с.
9. Українська кримінологічна енциклопедія/ за заг. ред. В. В. Чернея, В. В. Сокурєнка ; упоряд. О. М. Джу́жа, О. М. Литви́нов. Харків ; Київ : Харк. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад внутр. Справ ; Кримін. асоц. України ; Золота миля, 2017. 804 с.

10. Литвинов А. Н. Научная картина мира как форма отражения действительности // Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи : матеріали наук.-практ. конф. Харків : Харківського нац. ун-т внутр. справ, 2007. С. 157–160.
11. Концепция научного знания Карла Поппера: критический рационализм и теория роста научного знания // Аспирантура. URL: <http://aspirantura.weebly.com/55-105010861085109410771087109410801103-10851072109110951085108610751086-107910851072108510801103-1050-1055108610871087107710881072-1082108810801090.html> (дата звернення: 04.05.2019).
12. Бандурка О. М., Литвинов О. М. Про кримінологічний сценарій світу інформаційної епохи // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: зб. тез доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (19 трав. 2016 р., м. Харків, Україна) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Кримінол. асоц. України ; Ун-т Англія Раскін ; Праз. ін-т дослідж. з питань безпеки (PSSI) ; Чес. кримінол. т-во ; Харків. міськ. осередок гром. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2016. С. 12–13.
13. Ольков С. Г. Аналитическая юриспруденция (методология юриспруденции) : учебник. М. : Юрлитинформ, 2013. Ч. I. 592 с.; Ч. II. 432 с.
14. Латур Б. Дайте мне лабораторию, и я переверну мир. *Логос*. 2002. № 5–6 (35). С. 211–243.
15. Петров М. К. История европейской культурной традиции и ее проблемы. М., 2004. 776 с.
16. Мозоль С. А. Кримінологічна безпека в Україні: феномен та наукові засади забезпечення : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. 36 с.
17. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. М. : Прогресс ; Традиция, 2000. 480 с.
18. Литвинов О. М. ізнову про загальну теорію протидії злочинності // Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи : матер. Міжнар. наук. конф., присв. 50-річчю каф. кримінології та кримінально-виконавчого права (м. Харків, 9.12.2016 р.) / за ред. В. Я Тація, Б. М. Головкина. Харків : Право, 2016. С. 62–65.
19. Орлов Ю. В. Політико-кримінологічна теорія протидії злочинності : монографія. Харків : Діса плюс, 2016. 656 с.
20. Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія : монографія. Харків : Золота миля, 2018. 478 с.
21. Бесчастный В. М. Методологічні засади кримінологічного забезпечення протидії злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. Вип. 33. Ч. 2. Т. 1. С. 84–89.

Стаття надійшла до редакції 15.05.2019.

Александр Маркович БАНДУРКА,

доктор юридических наук, профессор, академик Национальной академии правовых наук Украины, заслуженный юрист Украины, президент Криминологической ассоциации Украины

(Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина);

Алексей Николаевич ЛИТВИНОВ,

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник образования Украины, секретарь Криминологической ассоциации Украины

(Харьковский национальный университет внутренних дел, г. Харьков, Украина)

НАУКА КРИМИНОЛОГИЯ В КОНТЕКСТЕ ВЫЗОВОВ ЭПОХИ ПОСТМОДЕРНА

Постмодерн, обратив внимание на новые тенденции в культуре, поставил в центр своей философии нелинейность мышления, представил его как совокупность коммуникативных актов, как дискурс и выделил наряду с поверхностными структурами глубинные способы мышления.

Ключевые слова: *криминология, философия науки, постмодерн, рациональность, дискурс, сценарное мышление.*

Oleksandr M. BANDURKA,

Doctor of Law, Professor,

Academician of the National Academy of Law Sciences of Ukraine,

President of the Criminological Association of Ukraine

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

Oleksii M. LYTVYNOV,

Doctor of Law, Professor,

Honored Worker of Education of Ukraine

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

THE SCIENCE OF CRIMINOLOGY IN THE CONTEXT OF POSTMODERN ERA CHALLENGES

Postmodern paying attention to the new tendencies in the culture, has put the nonlinearity of thinking as the core of its philosophy, introduced it as a set of communicative acts, as a discourse, and has highlighted deep methods of thought along with surface structures.

Key words: *criminology, philosophy of science, postmodern, rationality, discourse, scenario thinking.*